

TADEUSZ BODIO (RED.)

Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych

Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR
Seria Władza Elity Przywództwo, tom 6
Warszawa 2012, 351 s.

***Kaukaz: mechanizmy legitymizacji
i funkcjonowania elit politycznych***

Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR
Seria Władza Elity Przywództwo, tom 7
Warszawa 2012, 468 s.

(Aleksandra Głodek)

RECENZJE

Dwie najnowsze publikacje wydane w serii edytorskiej Władza-elity-przywództwo poświęcone tematyce przywództwa i elit politycznych Kaukazu – „*Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych*” oraz „*Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*” – to pozycje długo wyczekiwane na rodzimym rynku wydawniczym. Są one rezultatem międzynarodowego programu naukowego realizowanego w Zakładzie Badań Wschodnich Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego pt. „Przywództwo, eli-

ty i ośrodki władzy na Kaukazie” w latach 2011–2012. Omawiane publikacje są dziełem grupy autorów, badaczy nauk politycznych, związanych z krajowymi uniwersytetami w Gdańsku, Łodzi, Olsztynie, Lublinie, Poznaniu, Szczecinie i Warszawie, a także z naukowcami z Uniwersytetu Państwowego w Tbilisi im. I. Dżawachiszweli (Gruzja), Państwowego Uniwersytetu im. K.L. Chetagurowa w Władykaukazie (Osetia Północna-Alania), Uniwersytetu Moskiewskiego im. M. Łomonosowa (Rosja), Rosyjskiej Akademii Nauk i wielu innych. Trudu redakcyj-

nego podjął się Tadeusz Bodio, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Badań Wschodnich Instytutu Nauk Politycznych oraz członek Komitetu Nauk Politycznych PAN. Jest on jednocześnie kierownikiem programu, autorem koncepcji badań, autorem i współautorem rozdziałów oraz redaktorem naukowym obu monografii. Ponadto, dorobek naukowy profesora Bodio obejmuje ponad 200 prac naukowych, w tym około jedną czwartą z nich w językach obcych wydanych w kraju i za granicą. Najważniejsze to: *Świadomość a zachowania polityczne*, *Konstytucja RP – oczekiwania i nadzieje*, *Między romantyzmem a pragmatyzmem*, *Psychopolityczne oblicze polskiej transformacji*, *Przywództwo polityczne*.

Praca całego zespołu badawczego została wyróżniona nagrodą pierwszego stopnia przez kapitułę VI edycji Międzynarodowego Konkursu na prace naukowe z kaukazoznastwa i południowo-rosyjskiej regionalistyki organizowanego przez Federalny Uniwersytet Południowy w Rostowie nad Donem. Kapituła wyróżniła recenzowane książki nagrodą pierwszego stopnia. Uzasadniając swój wybór kapituła podkreśliła „unikalną analizę porównawczą współczesnych elit i typologii przywództwa na Kaukazie, czynniki i osobliwości ich transformacji“. Jest to niezwykle ważna i cenna nagroda mając na uwadze fakt, iż niezmiernie rzadko polskie publikacje o Kaukazie zostają docenione na Kaukazie.

Ujęcie problemowe zagadnień transformacji na Kaukazie zmusiło redaktora naukowego do podziału omawianej problematyki i umieszcze-

nie jej w dwóch oddzielnych, acz komplementarnych monografiach. Pierwsza z nich, *„Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych“* składa się z trzech części, druga, *„Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych“* z dwóch. Każda z omawianych monografii poprzedzona jest Wprowadzeniem, które ma na celu przybliżenie czytelnikowi istotę i specyfikę transformacji przywództwa i elit politycznych. Stanowi ono niezwykle potrzebny wstęp w zasadniczą część pracy. Redaktor naukowy precyzyjnie nakreślił zakres monografii – region Kaukazu oraz przedmiot badań – problemy transformacyjne skupione w systemach władzy poszczególnych republik, rywalizacja o przywództwo oraz walka o kształt lokalnych reżimów. Tym samym pozwoliło to zachować precyzyjność, rzetelność i niezwykłą dokładność analizy materiału badawczego podejmowanych tematów.

Warto dodać, iż spisy treści oraz notki biograficzne autorów zostały przetłumaczone na język angielski i rosyjski. Podobnie, każdy rozdział zaopatrzony jest w streszczenia w języku angielskim i rosyjskim, co stanowi miły ukłon w stronę badaczy i czytelników anglo- i rosyjsko-języcznych. Taki sam zabieg został zastosowany w przypadku tekstów rosyjskich.

Publikacja *„Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych“* przedstawia pierwszy etap badań wspomnianego wcześniej projektu i jest niejako tłem dla problemów przedstawionych w części drugiej. Zabieg ten miał na celu przybliżenie czytelnikowi poszczególnych wydarzeń, uwarun-

kowań i zaszłości mających wpływ na problemy transformacyjne regionu. Autorzy poszczególnych rozdziałów analizują specyfikę transformacyjną Kaukazu ze szczególnym uwzględnieniem przywództwa i elit politycznych. Z zaprezentowanych badań wynika, iż niestabilna sytuacja oraz trudności transformacyjne, z jakimi borykają się państwa regionu, są kompilacją wielu czynników.

Doniosłą rolę odgrywają przede wszystkim kwestie historyczne (sowietyzacja), uwarunkowania kulturowe (rola tradycji w życiu politycznym i sprawowaniu władzy) oraz konflikty (etniczne, religijne). Wszystkie one determinują procesy transformacyjne i modernizacyjne regionu i nakładają się na przebieg kształtowania stosunków regionalnych. Skutkuje to wojnami i nacjonalizmami, co przekłada się na stale obecne tendencje dezintegracyjne w regionie oraz coraz intensywniejsze działania grup terrorystycznych. Kolejnym problemem jest występujący we wszystkich republikach autorytaryzm. Z badań wynika jednoznacznie, iż konstytucje przyznają prezydentom republik pozycję centralną w systemie, co umożliwia im realne sprawowanie władzy. Taka koncentracja władzy wymusza prezydencki model przywództwa politycznego w regionie i dominację ośrodka prezydenckiego nad władzą ustawodawczą i sądowniczą. Prowadzi to bezpośrednio do uzurpacji i zawłaszczenia władzy.

Następnym czynnikiem mającym wpływ na transformację reżimów politycznych, przywództwa i elit władzy jest zjawisko nacjonalizmu, występu-

jące głównie na obszarze Kaukazu Południowego. Po roku 1991 nacjonalizm przyczynił się do odnawiania konfliktów etnicznych, co z kolei spowalniało procesy transformacji ustrojowej i sprzyjało autorytarnemu modelowi demokracji. Z nacjonalizmem ściśle powiązany jest problem etniczności i etnokracji w republikach. Sprzyja to wykorzystywaniu przez elity polityczne konfliktów regionalnych dla umocnienia i konsolidacji swoich rządów. Z kolei oddzielanie się warstwy elit od reszty społeczeństwa i hołdowanie wyłączeniu własnym interesom przekłada się na spadek zaufania do władzy i instytucji.

Niezwyczajnie istotnym elementem wpływającym na problemy transformacji reżimów politycznych są także ambiwalentne relacje elit republikańskich z elitami kremlewskimi. Z jednej strony istnieją tendencje do uzyskania większej autonomii republik, z drugiej zaś wykorzystuje się relacje z Kremlem do budowy nieoficjalnych kontaktów dla lobbowania na rzecz własnych interesów. Taki koniunkturalizm prowadzi do zawłaszczania władzy oraz do rozwarstwienia samych elit.

Rezultaty drugiego etapu badań zostały zaprezentowane w monografii zbiorowej pt. *„Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych”*. Autorzy, w pierwszej kolejności, poddają analizie elity i przywództwo na Kaukazie Południowym, a następnie na Kaukazie Północnym. Objęcie badaniami całego Kaukazu pozwala dostrzec specyfikę mechanizmów i legitymizacji władzy elit politycznych właściwą całemu regio-

nowi. Każdy z ujętych w monografii artykułów prezentuje wybrane problemy symptomatyczne dla poszczególnych podmiotów politycznych. W szczególności w książce skrupulatnie uwydatnione zostały zagadnienia formowania i funkcjonowania elit we wszystkich podmiotach politycznych. Lektura poszczególnych rozdziałów prowadzi do konstatacji, iż nietrwałe reżimy stanowią o ciągłej niestabilności w regionie.

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż na przestrzeni poradzieckiej dominują państwa tzw. szarej strefy o charakterze autorytarnym. Ich atrybutem jest stosowanie rozwiązań siłowych i przemocy dla osiągnięcia partykularnych celów politycznych. Odwoływanie się do środków siłowych w życiu politycznym elit świadczy przede wszystkim o ich słabości i dążeniu do realizacji swych interesów „za wszelką cenę”. Takie niedemokratyczne standardy stosowane są przede wszystkim wobec opozycji oraz wszystkich negujących zaistniały porządek.

Kolejnym zagadnieniem szeroko omówionym w publikacji jest kwestia występowania silnych ruchów regionalistycznych dążących do emancypacji i autonomii terytorialnej. Na przykładzie Gruzji ukazany został konflikt na linii elit centralnych i elit regionalnych skupiający się na kwestiach prawno-ustrojowych. Uzyskanie samodzielności regionu przez wspólnotę narodową lub etniczną stanowi zagrożenie dla integralności państwa, a w przypadku Abchazji i Osetii doprowadziło do uzyskania faktycznej niezależności od Gruzji.

Następnie wiele miejsca zajmują problemy formowania modelu elit politycznych w Azerbejdżanie, Abchazji, Osetii Południowej, Adygei, Czeczenii i Dagestanie. U podstaw badań leży założenie, że klanowość, etnokracja i islamizacja życia politycznego przyczyniają się do formowania i replikowania procesów zachodzących w lokalnych systemach. Owe problemy unaczyniają się w systemach władzy, walce o kształt ustrojowy lokalnych reżimów politycznych oraz okresowych konfliktach o kształt przywództwa i elit. Występują z różną intensywnością i w osobliwych konfiguracjach – zależnie od państwa, podmiotu federacyjnego czy grupy etnoregionalnej. Analizie poddawany jest także model przywództwa i elit politycznych w Górskim Karabachu, Karczajo-Czerkiesji, Kabardobalkarii, Osetii-Północnej Alanii. Autorzy skrupulatnie analizują mechanizmy tworzenia i działania przywódców i elit politycznych. Z ich dociekań wynika, iż rosyjska dominacja na Kaukazie, konflikty wewnętrzne, zderzenie tradycji z modernizmem, brak pluralizmu politycznego, marginalizacja opozycji, korupcja oraz nepotyzm wpływają na specyfikę kształtowania i aktywności elit w regionie. Dominuje oddzielenie elit od reszty społeczeństwa oraz ich „cyrkulacja” w organach władzy i administracji państwowej.

Reasumując, z przeprowadzonych przez Autorów badań wynika, iż demokracja w wielu krajach nadal ma charakter fasadowy. Jest to związane z niewielkim poziomem legitymizacji elit politycznych, brakiem społeczeństwa obywatelskiego, nieprzeprze-

ganiem praw człowieka, kontrolowaniem wyborów przez elity polityczne. Wszystko to wpływa na specyfikę ustrojową oraz mechanizmy funkcjonowania elit współczesnego Kaukazu.

Książki w pierwszej kolejności można zarekomendować nie tylko studentom, ale i wykładowcom stosunków międzynarodowych, politologii oraz wszystkim zainteresowanym tematyką władzy, przywództwa i elit politycznych na Kaukazie. Będą one także interesującą lekturą dla badaczy przestrzeni poradzieckiej. Pozycje w sposób zrozumiały wyjaśniają problemy transformacyjne państw regionu – są więc również godne polecenia tym, którzy starają się zrozumieć mechanizmy zmian zachodzących wewnątrz reżimów oraz ich elit.

Obydwie publikacje stanowią niezwykle ważny głos w badaniach nad przestrzenią poradziecką. Bez wątpienia Autorzy przygotowali interesujące monografie, które w sposób ciekawy i przystępny tworzą zbiór tekstów powiązanych ze sobą problemami przywództwa i elit politycznych na Kaukazie. Autorzy poszczególnych rozdziałów nie tylko udzielają wyczerpujących analiz i omówień problemów

transformacyjnych Kaukazu, ale sporządzają także niezwykle opracowanie po kaukaskich narodach, obyczajach, tradycji i konfliktach. Pomimo rozległości tematu nie znajdziemy w recenzowanych pracach tendencyjnego powtarzania wątków w różnych kontekstach.

Omawiane monografie warto uważnie lektury również z punktu widzenia politologicznego podejścia i warsztatu metodologicznego. W publikacjach zdefiniowane zostały najważniejsze pojęcia, ukazano stan badań nad regionem Kaukazu a także ujęto wskazówki teoretyczne związane z analizowaniem konkretnych fenomenów transformacji. Efekt takiego właśnie podejścia został sytetycznie i przystępnie przedstawiony. Warto docenić przyczynowo-skutkowe refleksje Autorów, które pozwalają dogłębnie zrozumieć rzeczywisty obraz regionu. Bez wątpienia przedstawione książki wzbogacają katalog dotychczasowych publikacji dostępnych na rynku polskim, a także stanowią lekturę obowiązkową dla wszystkich zajmujących się podobną tematyką badawczą.

Aleksandra Głodek